

ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

БОДНАР ОЛЕГ ІГОРОВИЧ

УДК 82.091 [821.111 + 821.161.2]

**ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНІ ВІЗІЇ ТОТАЛІТАРИЗМУ
У ТВОРЧОСТІ М. РУДНИЦЬКОГО І ДЖ. ОРВЕЛЛА:
РЕЦЕПТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Кучма Наталія Зіновіївна,
кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, доцент.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Харлан Ольга Дмитрівна,
Бердянський державний педагогічний університет, директор Інституту
філології та соціальних комунікацій, завідувач кафедри української
літератури та компаративістики, професор;

кандидат філологічних наук, доцент
Ємчук Тетяна Богданівна
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, кафедра практики англійської мови та методики її
викладання, доцент.

Захист відбудеться 6 квітня 2012 р. о 14-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий 5 березня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Папуша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Поява у 20-х роках ХХ ст. різних форм тоталітарних режимів – фашизму в Італії, його різновиду – франкізму в Іспанії, нацизму у Німеччині, сталінізму в СРСР, викликала широкий мистецький резонанс і активізувала художнє осмислення цих лиховісних явищ нового тисячоліття у культурі та літературі зокрема. Зарубіжні письменники О. Хакслі (A. Huxley), А. Кестлер (A. Koestler), І. Сілоне (I. Silone), А. Жид (A. Gide), А. Мальро (A. Malraux), Ч. Мілош (Cz. Milosz), М. Джілас (M. Djilas), українські В. Винниченко, І Багрянний, В. Барка і російські Є. Замятін, О. Солженіцин у своїх художніх і публіцистичних творах показали своєрідне мистецьке бачення тоталітаризму. Це були непересічної долі особистості, котрим довелося на власному життєвому досвіді пересвідчитися у деструктивному характері тоталітарного режиму, бо саме у літературу цього періоду доволі брутално «увірвалася» політика. Саме Дж. Орвелл першим заговорив про взаємопроникнення політичного та художнього феноменів та утворення цілісності, яку сучасні науковці назвали «ширшою текстуальністю».

М. Рудницький і Дж. Орвелл мають безпосередній стосунок до проблеми осмислення тоталітаризму, оскільки обом літераторам судилося жити в епоху тоталітарних режимів, які стали визначальним фактором у світоглядному зламі письменників, спричинили значні зміни у мистецькій парадигмі, сприяли переосмисленню ідейно-естетичних засад творчості.

Потреба дослідження художньо-публіцистичного осмислення тоталітаризму у творчому доробку М. Рудницького і Дж. Орвелла зумовлена кількома факторами. Насамперед слід зауважити, що українське літературознавство щойно починає глибоко вивчати ці проблеми. Сьогодні маємо ряд цікавих студій, пов'язаних із проблемою тоталітаризму. Зокрема це праці Гребньової В. Т. «Творчість Довженка періоду війни. Митець і тоталітаризм» (1996), Сеника Л. «Роман Опору. Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності» (2002), Колошук Н. «Табірна проза у парадигмі постмодерну» (2006), Ємчук Т. Б. «Типологія художнього осмислення тоталітаризму в антиколоніальній прозі другої половини ХХ століття (романи Р. І. Іваничука та Г. Гріна)» (2007), Москвич Ю. В. «Українська література Донеччини 20-80-х років ХХ століття» (2007) і Тимошук Н. М. «Антитоталітарний дискурс української прози ХХ століття: проблематика голодомору та особливості її художньої реалізації» (2006). Однак письменників, які намагалися не тільки попередити про загрозу політичної тиранії, а й чинити їй опір значно більше, особливо серед тих, що у 20-30-х роках ХХ століття спостерігали за становленням тоталітарних режимів в Європі та СРСР з-за кордону, як-от Дж. Орвелл, а після закінчення Другої світової війни змушені були жити у «вільних» країнах, як М. Рудницький.

Постать М. Рудницького – знаного у 20-30-х роках ХХ століття західноукраїнського літературного критика, письменника, публіциста, перекладача – мало відома сучасним читачам та науковцям. Перекоаний естет і ліберал, він вважав неприпустимим будь-який тиск на митця.

Численні виступи Михайла Рудницького у львівській періодиці, публікації на сторінках польських видань між двома світовими війнами, засвідчують прагнення митця бачити українське письменство рівноправним серед європейських літератур. Про М. Рудницького чимало говорили і писали сучасники. Щойно від знакових статей І. Лозинського (1985, 1989) та І. Денисюка (1989) творчість М. Рудницького активно досліджується у працях українських літературознавців (В. Будний, М. Ільницький, І. Капраль, Наталія Кучма, Олесь Омельчук та ін.), однак представлена єдиним ґрунтовним дослідженням С. Квіта «Літературно-критична й журналістська діяльність Михайла Рудницького у 1910-1930-х роках» (1997). Про Дж. Орвелла на теренах сучасної України обережно почав говорити В. Скуратовський (1988), і лише в кінці ХХ – на початку ХХІ століття з'явилися публікації С. Таратути (2006), І. Сюдюкова (2007), О. Макарьського (2008). Феномен Дж. Орвелла частково розкритий у науковому дослідженні Ю. Жаданова «Роман Джорджа Орвелла «1984» у контексті антиутопії ХХ ст.» (1999). Тому можна стверджувати, що творчість Дж. Орвелла малодосліджена у сучасному українському літературознавстві, попри те, що про видатного британця написано сотні наукових праць. Саме тому вважаємо, що компаративне вивчення творчості українського та англійського письменників допоможуть досягнути особливості візії тоталітарного суспільства митцями, що сформувалися як особистості в різних культурах та змушені були змінити світоглядні позиції під впливом потужних доколелітературних чинників. У цьому й полягає **актуальність** нашого дослідження.

Зв'язок роботи з навчальними програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в рамках комплексної теми «Проблеми рецептивної поезики, наратології і транслаторики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках» (номер державної реєстрації 0105U000748).

Мета роботи – виявити типологічні збіги і відповідності візії тоталітаризму у художній та літературно-критичній творчості М. Рудницького і Дж. Орвелла.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних **завдань**:

– простежити специфіку еволюції світогляду Дж. Орвелла у контексті культурної ситуації другої половини ХХ століття;

– окреслити творчі особистості М. Рудницького і Дж. Орвелла у зв'язку з їх візіями тоталітаризму;

– увиразнити ідейно-художнє спрямування творчої діяльності М. Рудницького і Дж. Орвелла;

– з'ясувати ідейно-естетичні засади літературно-критичної діяльності письменників у порівняльному вимірі;

– узагальнити специфіку читацької рецепції творів українського й англійського письменників;

–дослідити типологічні особливості літературно-критичних виступів М. Рудницького і Дж. Орвелла з позицій сучасної компаративістики.

Предмет дослідження – літературно-критичне та художнє бачення тоталітаризму у творчості М. Рудницького і Дж. Орвелла.

Об’єкт дослідження – літературно-критичні публікації М. Рудницького 20-30-х років ХХ ст., насамперед літературно-критичні студії «Між ідеєю і формою», «Від Мирного до Хвильового», книги «Письменники зблизька», «Ненаписані новели», «Непередбачені зустрічі» та літературно-критичні праці, есе, епістолярій Дж. Орвелла: «Есе, журналістика і листи Джорджа Орвелла» («The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell»), романи «Бірманські будні» («The Burmese Days»), «Дочка священика» («The Clergyman’s Daughter»), «Поклін Каталонії» («Homage to Catalonia»), «1984» і повість-притча «Колгосп тварин» («Animal Farm»).

Теоретико-методологічною основою дисертації є праці українських та зарубіжних теоретиків літератури і компаративістики П. Баррі, Р. Барта, М. Бахтіна, Р. Гром’яка, Тамари Денисової, Ж. Деріди, Марії Зубрицької, М. Ігнатенка, В. Ізера, Р. Інгардена, Д. Наливайка, О. Потебні, П. Рікера, Н Фрая, Ольги Червінської, Г. Р. Яусса та ін., філософів, культурологів Е. Гуссерля, У. Еко, М. Фуко, а також дослідження в галузі літературної критики таких науковців як В. Барахов, Л. Білецький, Ю. Борєв, А. Бочаров, В. Брюховецький, В. Будний, Ю. Бурляй, Леся Вашків, Р. Гром’як, М. Ільницький, Т. Красавченко, С. Квіт, Наталія Кучма, Т. Салига та ін.

На різних етапах дисертаційного дослідження використовувалися біографічний, описовий, культурно-історичний, порівняльно-типологічний, архетипний та контекстуальний методи.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше в українському літературознавстві типологічно зіставляється творчість М. Рудницького і Дж. Орвелла в сенсі художньо-публіцистичного осмислення тоталітаризму. На матеріалі двох національних літератур з’ясовується специфіка спротиву митця репресивній системі. Пропоноване дослідження сприяє виявленню витоків філософсько-естетичних підходів обох письменників до потрактування ідеологічного тиску на митців, їх розуміння свободи творчості.

Практичне значення отриманих результатів полягає в активізації порівняльних студій європейських літератур, введенні української літератури у ширший світовий контекст. Матеріали наукових студій можуть бути використані при розробці курсів історії зарубіжної літератури та історії української літератури ХХ століття, спецкурсів з проблем дослідження тоталітарного дискурсу, посттоталітарної та постколоніальної критики, а також у роботах, безпосередньо пов’язаних з творчістю Михайла Рудницького і Джорджа Орвелла.

Особистий внесок здобувача. Дисертація, автореферат та публікації, в яких висвітлено основні положення дослідження, написані автором одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у доповідях на міжнародних наукових конференціях «Інтертекстуальність в системі художньо-філософського мислення: теоретичний та історико-літературний виміри» (Луцьк, 2009), «Місто – як – текст: літературні проєкції» (Бердянськ, 2009), «Сучасні проблеми епітетології» (Кам'янець-Подільський, 2009), «Топос тварини як антропологічне дзеркало» (Київ, 2011), «Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України» (Тернопіль, 2011), всеукраїнській науковій конференції «Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології» (Тернопіль, 2008), а також на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2008, 2009, 2010, 2011).

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що налічує 265 позицій. Загальний обсяг роботи 185 сторінок, з них 163 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **«Вступі»** обґрунтовується вибір теми дисертації, актуальність і стан наукового вивчення проблеми, формулюються мета і завдання, вказуються об'єкт і предмет, з'ясовуються наукова новизна та практичне значення результатів дослідження.

У першому розділі – **«Різновекторність рецепції творчих постатей Михайла Рудницького і Джорджа Орвелла»** – представлено огляд наукової та критичної рецепції творчого доробку українського та англійського письменників, з'ясовано причини та мотиви неоднозначних інтерпретацій місця і ролі М. Рудницького та Дж. Орвелла у національних літературах.

У підрозділі 1.1. **«Творчість Дж. Орвелла у міждисциплінарному дискурсі»** проаналізовано стан дослідження творчого доробку письменника зарубіжним, насамперед англійським літературознавством. Дж. Орвелл реалізував свій творчий потенціал як письменник, критик, публіцист, журналіст. Про життєвий і творчий шлях Дж. Орвелла існує більше досліджень, ніж сам він написав за життя. Такі поняття, як «холодна війна» («cold war»), «ново мова» («newspeak»), фрази «Старший брат стежить за тобою» («Big Brother is watching you»), «Усі тварини рівні, але деякі тварини рівніші за інших» («All animals are equal but some animals are more equal than others»), що були вперше вжиті в художніх і публіцистичних творах Дж. Орвелла, увійшли в обіг багатьох країн або стали афоризмами.

Ідеї Дж. Орвелла, розсіяні у художніх творах, публіцистиці, літературно-критичних працях значно вплинули мистецький, інтелектуальний, академічний, політичний рух, спонукаючи світову спільноту до усвідомлення загроз та катастрофічних наслідків авторитарних ідеологічних втручань у людське буття.

Аналізуючи численні інтерпретації творчості Дж. Орвелла в англomовному світі (переважно у Великобританії та США), ми дійшли висновку, що їх можна поділити на розвідки біографічні Б. Крік (B. Crick), Дж. Р. Вурхіз (J. R. Voorhees), М. Е. Томас (M. E. Thomas), П. Станскі, В. Абрахамс (P. Stansky, W. Abrahams), М. Шелден (M. Shelden), Т. Хопкінсон (T. Hopkinson), К. Холліс (Ch. Hollis), С. Дас (S. Das), Дж. Аткинс (J. Atkins); літературознавчі Лорен Саундерс (L. Saunders), А. Рахман (A. Rahman), Дафні Патай (D. Patai), М. Левенсон (M. Levenson), А. Йоші (A. Joshi), М. Картер (M. Carter), К. Олдрітт (K. Alldritt); міждисциплінарні Дж. Родден, (J. Rodden), Я. Слатер (I. Slater), Н. МакЛафлін (N. McLaughlin), С. Інгл (S. Ingle). Однак така сегментація є досить умовною, оскільки майже в усіх дослідженнях науковці, часто посилаючись на біографічні факти, розглядають феномен Дж. Орвелла у зв'язку зі зламами його життєвого шляху, який безпосередньо позначився на змінах світоглядних пріоритетів, стилю, художньої манери, суспільно-політичних позицій письменника.

У працях кінця ХХ ст. простежується тенденція до зміщення акцентів у бік вивчення художніх прийомів, специфіки образотворення, особливостей стилю письменника із частковим залученням біографічного методу.

Огляд історичної рецепції творчості англійського письменника дає підстави говорити про доволі цілісну і об'єктивну картину феномену Дж. Орвелла, утворену множиною інтерпретацій та різних історичних прочитань. Перед нами постає цікава і неординарна особистість мислителя, письменника, літературного критика, мистецька сутність котрого, в значній мірі формувалася під впливом зовнішніх культурно-історичних чинників.

У підрозділі 1.2. *«Специфіка рецепції Дж. Орвелла в СРСР та на пострадянському просторі»* йдеться про запізнілу рецепцію творчості Дж. Орвелла у країнах з тоталітарною владою. У комуністичних державах Східної Європи, а особливо в СРСР, про Орвелла мовчали або ж називали його книги «неправдивим пасквілем проти соціалізму» чи «сумішшю порнографії і наклепу на визвольну боротьбу народів»¹ Офіційно книги Дж. Орвелла «Колгосп тварин» і «1984» на цих теренах з'явилися лише наприкінці 80-х. Найпершим, розрахованим на широкого читача, переклад роману «1984» на пострадянському просторі був опублікований у латвійському журналі «Родник» у 1988 р. Однак безпосередній контакт Дж. Орвелла з українською культурою та читачем відбувся у 1947 р., коли в Мюнхені з'явилася друком повість-притча «Колгосп тварин» в авторизованому перекладі І. Чернятинського (літ. псевдонім Ігоря Шевченка). Дж. Орвелл підтримував стосунки з МУРівцями. «Я впевнений, нам потрібно допомогти цим діячам усім, чим можна. Я ще від 1945 р. не перестаю говорити, що Ді Пі – це Богом послані люди, які допоможуть зламати стіну між Росією і Заходом. Якщо наш уряд цього не зрозуміє, тоді нам особисто

¹ История английской литературы: в 3 т. – М.-Л., 1958. - Т.3. – С.693.

доведеться докласти зусиль і зробити все, що в наших силах»². Перше офіційне знайомство українців з творчістю Дж. Орвелла відбулося у 1988 р. Журнал «Всесвіт» опублікував фрагменти роману-антиутопії «1984» у перекладі О. Тереха зі вступним словом В. Скуратовського, який вважав, що особистість митця – «один із численних міфів західного світу». Міф Орвелла, створений за ідеологічним принципом, був частиною інтелектуальної свідомості західного світу і протягом тривалого часу входив до «найпоширенішого репертуару антикомуністичної пропаганди в її щонайлютіших редакціях»³.

Одним із перших радянських дослідників творчості Дж. Орвелла була Вікторія Чалікова – філософ, провідний спеціаліст з вивчення літературних утопій та антиутопій. Але до початку перебудови її роботи залишалися невідомими. Згодом побачили світ «Передбачення Орвелла і сучасна ідеологічна боротьба» (1986), «Роздуми про «Скотний двір» (1988), «Джордж Орвелл: Філософія життя» (1988), «Вічний рік. Зустріч з Дж. Орвеллом» (1989) та ін. Кроком у вивченні письменника, специфіки його художнього стилю, є літературознавча і перекладацька діяльність О. Зверева. На його думку, на Заході є небагато змістовних праць, які б дали об'єктивну й адекватну оцінку художній майстерності англійського письменника, бо там він «канонізований – як провидець, як політичний мислитель, як аналітик і поборник тоталітарних режимів»⁴. Змістити акценти естетичного аналізу художніх творів англійського літератора в бік есеїстики і критики пропонує російський дослідник і публіцист О. Кустарьов: «В тіні «1984» есеїстика Орвелла дещо загубилась»⁵. Дослідник вважає, що Дж. Орвелл за своєю природою і суттю швидше есеїст, ніж художник, оскільки саме есеїстика і публіцистика були тими видами творчості, що цілком відповідали його характеру і таланту.

У підрозділі 1.3. *«Творчість Михайла Рудницького в оцінках українського літературознавства»* розглядаємо доробок М. Рудницького, функціонування української літературознавчої думки і загалом української літератури ХХ ст. з огляду на ті історичні та навколومистецькі чинники, які безпосередньо впливали на становлення і розвиток культури Західної України.

Умовно творчу діяльність М. Рудницького можна розділити на дві частини. Межею є прихід і встановлення на західноукраїнських землях радянського режиму у вересні 1939 р. Перший етап відображає процес становлення світогляду та ідейно-естетичних переконань М. Рудницького, що формувалися під впливом західноєвропейської культури, характеризує його погляди на завдання,

² The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell / [ed. S. Orwell, I Angus]. – [reprint]. – London : Penguin Books, 1978–. – Vol. 4: In Front of Your Nose, 1945-1950. – 1978. – С.434.

³ Скуратовський В. Л. Міф про Джорджа Орвелла / В Л. Скуратовський // Всесвіт. – 1988. – №6. – С.128.

⁴ Зверев А. О Старшем брате и чреве кита. Штрихи к портрету Джорджа Оруэлла / Алексей Зверев // Литературное обозрение. – 1989. – № 9. – С. 57.

⁵ Кустарев А. Джордж Оруэлл. Ремесленник-виртуоз и вольный самурай / Александр Кустарев // Новое время. – 2002. – № 1–2. – С. 48.

роль, функції літератури та літературної критики. Занадто виражене гасло «європеїзації» української літератури, що лежало в основі творчості М. Рудницького, применшення значення української літератури на фоні високих досягнень європейської, ідея «безсвітглядності» та ідеологічної незаангажованості мистецтва ставали причиною дошкульної критики представників інших літературних угруповань Галичини. Часто різка, безпідставна критика діяльності М. Рудницького будувалася на ґрунті складних особистих стосунків. Закономірно, що об'єктивну оцінку професійної діяльності М. Рудницького дали вже сучасні літературознавці, серед яких О. Баган, В. Будний, М. Ільницький, С. Квіт, Н. Кучма, Т. Салига та ін. В. Будний наголошує, що інтелектуальний імпресіонізм, своєрідна образність, афористичність для М. Рудницького важила більше, ніж наукова обґрунтованість, концептуальність і послідовність теоретичних міркувань. Книга «Між ідеєю і формою» хоч і пропонувала стислий, без власного осмислення огляд різних європейських літературознавчих теорій, але «навіть лаконічні характеристики етапів розвитку естетичної думки в Європі були корисні для західноукраїнського читача»⁶.

Попри непослідовність, парадоксальність критичних міркувань і теоретичних суджень М. Рудницького, він таки вмів «зацікавлювати літературою, відкривати її несподівані й маловідомі грані, демонструвати майстерність фахового аналізу художнього твору і постаті мистця»⁷. Поділяємо думки багатьох сучасних дослідників, насамперед О. Багана, з приводу упередженості, необ'єктивності, теоретичної розпорошеності суджень М. Рудницького, висловлених у книзі «Від Мирного до Хвильового». Однак це не завадило йому стати самодостатнім критиком, журналістом, вибудувати власну естетичну систему, що базувалася на засвоєнні і творчій модифікації ряду філософських та літературознавчих вчень, була оригінальною і давала можливість розв'язувати літературознавчі проблеми.

У другому розділі – «**Експліцитні та імпліцитні прояви дискурсу тоталітаризму у творчості М. Рудницького та Дж. Орвелла**» – визначено особливості вияву авторського бачення тоталітаризму, способи демонстрації ставлення до авторитарних систем.

У підрозділі 2.1. «*Прогнозування дворівневості сприйняття тексту як авторська інтенція у творчості М. Рудницького та Дж. Орвелла*» йдеться про становлення і розвиток мистецьких «Я» письменників. Ранній етап творчості М. Рудницького, часові рамки якого визначаються 20-30 рр. ХХ ст., представлений насамперед літературно-критичними й літературознавчими дослідженнями української і світової літератури, поетичною збіркою еротичних віршів «Очі та уста», новел «Нагоди і пригоди», серією листів-спогадів «Місто

⁶ Ільницький М. Критики і критерії. Літературно-критична думка в Західній Україні 20-30-х рр. ХХ ст. / Микола Ільницький. – Львів: ВНТЛ, 1998. – С.63.

⁷Баган О. Корифей ліберальної літературної критики / Олег Баган // Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода Муза»? – Дрогобич : „Відродження”, 2009. – С. 11.

контрастів», а також полемічними виступами на політичні і громадянські теми. Домінуючим видом творчої самореалізації М. Рудницького в означений період була літературно-критична діяльність, яка визначила його місце в історії української літератури як критика-ліберала, противника різних догматичних настанов, ідеологічної заангажованості митця.

Англійський письменник у період раннього етапу творчості був переконаним комуністом, з лівими поглядами на життя і мистецтво, тому його мистецький світогляд повністю узгоджувався з життєвим. У літературний твір письменник вкладав ті сподівання, в які вірив у житті. Художні твори інших майстрів слова Дж. Орвелл оцінював критеріями критичного реалізму, а його судження мали соціологічний характер, будувалися на власних спостереженнях та суспільно-політичних переконаннях.

Обидва письменники пережили кризу ідей, спричинену соціально-політичними катаклізмами і становленням авторитарних диктатур фашизму, сталінізму, нацизму. Наслідки особистої кризи для митців були різними. Дж. Орвелл цілком змінив переконання і став непримиренним борцем з тоталітаризмом. М. Рудницький з вересня 1939 року, живучи у «вільній» державі, був змушений скоритися системі, однак не зрікся власного «Я». З 50-х років ХХ ст. він працював у жанрі художньої мемуаристики і промовистими підтекстами своїх творів змальовував реалії авторитарної дійсності.

У підрозділі 2.2. *«Імпліцитний та експліцитний рівні творення тоталітарного дискурсу у творах М. Рудницького і Дж. Орвелла»* наголошується на тому, що автор створює текст, враховуючи можливі реакції своїх читачів, тому твір завжди залишається відкритим і залучає до активної діяльності іншу свідомість.

Яскравим прикладом використання підтексту як художнього прийому передачі прихованого змісту є творчість М. Рудницького радянського періоду. Зокрема його спогади про діячів культури, що стали художнім матеріалом книг «Письменники зблизька», «Ненаписані новели», «Непередбачені зустрічі», де автор розповідає цікаві історії з життя непересічних особистостей. Зображення М. Рудницьким митців у буденному житті двопланове, оскільки за образами героїв автор створив інший текст, у якому запропонував своє мистецьке бачення тоталітаризму.

У створенні і передачі підтекстової інформації М. Рудницький та Дж. Орвелл застосовували різні художні засоби і прийоми. Український письменник поруч із асоціативними засобами також використовував і лексичні, вдаючись до антифразису, широко застосовуючи метафори, метонімії, порівняння. Для британця основним смислотворчим інструментарієм були асоціативні засоби – він будував текст із врахуванням історичного досвіду читача, його компетенції, без якої розуміння прихованого змісту неможливе. Дж. Орвелл рідко застосовував художні тропи. Важливим засобом творення підтексту у творах М. Рудницького і Дж. Орвелла були позамовні засоби: авторська позиція, відтворювана ситуація, комунікативні завдання. Варто також звернути увагу на підбор

М. Рудницьким художнього матеріалу для своїх книг. Зазвичай об'єктом зображення у його мемуарній прозі поставали особистості, що у суспільно-політичному житті країни займали радикальні позиції, індивіди із сильно вираженим почуттям національної ідентичності, репресовані або фізично знищені тим режимом, за часів якого жили.

Одним із способів спротиву М. Рудницького тоталітарній системі було часте і навмисне замовчування громадянсько-політичної діяльності портретованого письменника, відсутність дидактично-виховних елементів, пропаганди комуністичної ідеології. Своїх героїв він змальовував живими людьми з притаманними їм індивідуальними якостями, характерами, уподобаннями, в різних буденних ситуаціях та життєвих клопотах. Істинні думки, ставлення до радянського режиму М. Рудницький часто приховував в іронічних висловлюваннях своїх героїв. Реципієнт не лише читає цікаві історії з життя видатних постатей, але й відчитує той прихований зміст, що його майстерно замаскував автор, приписуючи персонажам власні думки.

Експліцитний читач у Рудницького – часто він сам, слухачі, співрозмовники портретованих. Експліцитні читачі Дж. Орвелла інші. Це були типові англійські читачі, основну масу з яких становили представники робітничого класу, які у творах «Дочка священника», «Нехай весніє фікус», «Подорож до Віганського молу», «За ковтком свіжого повітря», «Англійці» («English People»), «Нотатки про націоналізм» («Notes on Nationalism») бачили відображення своїх буденних реалій, інтересів суспільства, життя нації і держави.

Підрозділ 2.3. *«Ключові художні засоби експлікації змісту у повісті-притчі «Колгосп тварин» Дж. Орвелла та «Ненаписаних новелах» М. Рудницького»* присвячено дослідженню основних художніх прийомів і засобів вияву авторської позиції, передачі прихованої глибинної інформації. Художнє відображення історичних реалій, конкретних постатей та явищ у творі англійського письменника подається через алегорію та іронію. «Колгосп тварин» - це зображення авторитарної системи правління. Тварини у тексті виразно демонструють як людські вади, так і недолугість суспільства. Змалювання тварин у М. Рудницького лише підкреслює, що занурена у власні страждання людина швидше зреагує співчуттям на біль собаки, ніж на емоційні проблеми оточуючих.

Художня палітра Дж. Орвелла у змалюванні тоталітаризму та демонстрації авторської позиції багата на постійні та, особливо, на оказіональні епітети. Авторські епітети та значна кількість «гібридних» художніх означень дають змогу письменнику детально зобразити весь комплекс художніх образів, максимально точно передати емоційно-експресивну інформацію та прихований зміст своєму читачеві.

Твори М. Рудницького багаті порівняннями, метафорами, доволі частим вживанням риторичних питань. Діалоги портретованих у мемуаристиці та новелах, у яких йдеться про літературу, мистецтво, психологію творчості, наче б то буденні, однак сповнені іронії або й

ностальгії. Елементи сповідальності інтимізують розповідь і у читача виникає ілюзія близького знайомства з відомими діячами культури. Така тональність цілком відсутня в Дж. Орвелла.

У третьому розділі – **«Особливості літературно-критичної діяльності М. Рудницького і Дж. Орвелла»** – досліджено становлення українського та англійського критиків, з'ясовано критерії їх критичних оцінок і суджень, специфіку виступів та їх впливу на реципієнтів, неоднозначність реакції сучасників на ідеї, що їх декларували митці.

У підрозділі 3.1. **«Ідейно-естетичні засади літературно-критичної практики М. Рудницького і Дж. Орвелла»** розглянуто становлення та розвиток критичної діяльності українського та англійського критиків.

Літературно-критична діяльність М. Рудницького, що охоплює понад півстоліття, проходила за складних суспільно-історичних і політичних умов. Її можна розділити на два етапи: до вересня 1939 р., коли М. Рудницький найповніше проявив свій таланти і реалізував професійний потенціал критика, і після 1945 р., коли за часів радянської влади змушений був рятуватися, вдаючись до мімікрії.

М. Рудницький реалізувався як літературний критик, журналіст і теоретик у період 20-30-х років. Його творчість, представлена полемічними статтями, рецензіями, газетними колонками, була «тим ферментом, який активізував думку, спонукав до дискусії, будив творчий дух»⁸. Після закінчення Другої світової війни М. Рудницький як літературний критик виступав спорадично, з нагоди ювілеїв чи роковин видатних діячів культури чи мистецтва, оцінював переважно переклади зарубіжних авторів українською мовою. З другої половини 50-х років ХХ ст. М. Рудницький повернувся в літературу як автор малої прози та художньої мемуаристики.

Активна літературно-критична діяльність Дж. Орвелла розпочалася у 1930-х рр. Митець виступав на сторінках багатьох британських часописів, серед яких «New English Weekly», «Adelphi», «Horizon», «Manchester Evening Star» та ін. Суспільно-історичні обставини спонукали британця до ревізії і переосмислення літературно-критичних принципів, творчого методу і світоглядних пріоритетів.

Простеживши специфіку основних літературно-критичних критеріїв М. Рудницького і Дж. Орвелла, можна констатувати, що вони мали багато типологічних збігів. Обидва критики визнавали, що мистецтво неможливе без забезпечення свободи слова і мистецької думки, ліберальної суспільно-політичної атмосфери для художнього самовираження. Також поділяли думку, що художній твір потрібно оцінювати естетичними мірками, виступали за ідеологічну незаангажованість критичних підходів, використовували порівняльний метод, пропагували

⁸ Ільницький М. Михайло Рудницький здалеку / М. Ільницький // Дзвін. – 1997. – №4. – С.118.

феноменологічну спрямованість сприймання літературного твору читачем, висловлювали недовіру до академічної методології та її аксіологічних принципів.

В естетичній системі М. Рудницького провідне місце займав ірраціональний, інтуїтивний підхід до оцінювання естетичної вартості літературних явищ. Саме так український критик намагався розв'язати проблеми психології сприймання художнього твору та дослідити чинники, що впливають на політ фантазії митця, його літературно-критичні твори сповнені імпресіоністичного пафосу, а сам критик орієнтувався на досягнення світової культури.

Дж. Орвелл більше покладался на власну інтуїцію і досвід, ніж на теоретичні знання, аналізуючи творчість письменників, сповідував моралізаторський підхід, активно застосовував біографічний метод, значну увагу приділяв творам масової літератури.

Незважаючи на різні світоглядні пріоритети, М. Рудницький і Дж. Орвелл поділяли ідеї свободи, індивідуалізму як необхідної передумови вільної творчості, розвитку таланту, створення естетично-вартісних мистецьких творів. Обидва критики усвідомлювали суть і наслідки згубного впливу різного роду ідеологічного тиску на літературу, художню творчість, особистість митця.

Підрозділ 3.2. *«Літературно-критичний портрет як простір оприявлення дискурсу тоталітаризму у М. Рудницького і Дж. Орвелла»* містить порівняльно-зіставне дослідження літературного портрета.

У творчості українського і британського критиків літературний портрет посідає вагоме місце і розкриває сутність і особливості естетичної системи, методів і принципів оцінювання художніх явищ. Характерною ознакою літературно-критичних портретів М. Рудницького і Дж. Орвелла є синтез прийомів наукового і художнього стилю через поєднання логічно-понятійного і категоріального типу мислення з асоціативно-образною аргументацією. Розглядаючи творчість українських письменників в культурно-історичному контексті, М. Рудницький, завжди використовував європейську оптику. На його думку, українська література доби модернізму повинна була наслідувати і розвиватися відповідно до європейської моделі. Однак аналіз літературного процесу із застосуванням європейських критеріїв не завжди виправданий, бо розвиток будь-якої національної літератури залежить від сукупності соціально-економічних та історичних чинників, а також ряду внутрішніх факторів, що зумовлюють її поступальний рух. Українська література «протягом усього існування змушена була нести на собі тягар служіння громадським інтересам та боротися за національну самосвідомість, була запряжена в «суспільну колісницю»⁹. Однак М. Рудницький доволі часто нехтував цією закономірністю, тому його критичні судження мають ознаки шаблонності та однобічного підходу до предмета критики. На

⁹ Ільницький М. Критики і критерії. Літературно-критична думка в Західній Україні 20-30-х рр. ХХ ст. / Микола Ільницький. – Львів: ВНТЛ, 1998. – С.70-71.

ранньому етапі творчості літературний портрет українського критика мав більше ознак критичного жанру, а в добу тоталітаризму тяжів до мемуарно-біографічного.

Дж. Орвелл також створив серію монументальних творчих портретів. Його цікавили в основному постаті англійських, шотландських та ірландських письменників, поетів, драматургів вікторіанської епохи. На відміну від М. Рудницького, Дж. Орвелл розглядає мистецькі явища і творчість письменників в історико-політичному контексті, насамперед, аналізуючи суспільно-політичні погляди митця. Орвелл-критик схилився до думки, що художній твір повинен правдиво відображати реальну суспільно-історичну дійсність, документуючи факти життя для прийдешніх поколінь. Увага критика до соціально-політичної проблематики твору дає підстави вважати, що в його аксіологічному апараті вагоме місце займав соціологічний метод, який Дж. Орвелл до певної міри абсолютизував.

У підрозділі 3.3. *«Жанр рецензії у літературно-критичному доробку М. Рудницького і Дж. Орвелла: специфіка і типологічні збіги»* увага сконцентрована на студіюванні різновидів рецензій обох письменників.

Рецензії М. Рудницького на твори європейських письменників у порівнянні з рецензіями на твори українських митців є об'єктивнішими, характеризуються чіткою логічною аргументацією, послідовністю міркувань, композиційною структурованістю. У рецензіях на україномовні твори, за винятком небагатьох, оцінні судження набували іронічного пафосу, були прикрашені дотепом, відображали суворі вимоги критика до українських письменників, що мали відповідати тенденціям європейської літератури. Рецензії М. Рудницького на українські і зарубіжні твори, як правило, містили традиційні елементи як бібліографічні дані, загальні міркування про творчу особистість автора, специфіку художнього таланту і його реалізацію в конкретному літературному творі, визначення жанру, іноді переказ фабули, викриття недоліків, стилістичний і мовний аналіз твору, оцінні судження щодо його естетичної вартості, рекомендаційні настанови стосовно прочитання твору.

Рецензії Джорджа Орвелла, принаймні ті, що увійшли до чотирьохтомного видання його літературно-публіцистичних праць, на відміну від аналогічних творів українського критика, містили неповну бібліографічну інформацію про книгу і склалися лише із назви твору, імені автора, інколи інформації про жанр. Однак рецензії британського критика об'єктивніші, більші за обсягом за рахунок надмірних цитувань, частого використання ідеологічних авторських роздумів-відступів, наявності багатоаспектних компаративних зіставлень.

Орієнтованість на реципієнта у критиків різна. Рецензії М. Рудницького адресовані швидше компетентному читачеві, в той час як критичні відгуки британця розраховані в основному на широкий загал.

Важливим елементом літературного твору, на який український і англійський критики звертали увагу у своїх рецензіях, була проблема мови художнього твору. Однак зауважимо, що М. Рудницький основний акцент робив на аналізі поетичної мови, особливостях ідіостилю письменника, тоді як Дж. Орвелла в основному цікавила мовна етика персонажів.

Спільною рисою рецензій М. Рудницького і Дж. Орвелла був елемент полемічності, спричинений, однак, різними факторами. На нашу думку, полемічність яскравіше виражена в англійського критика. Його рецензії більші за обсягом через бажання дати об'єктивну оцінку літературним і позалітературним явищам. Однак його оцінно-критичні судження, що спиралися на інтуїцію та емпіризм, часто були суб'єктивними.

До суттєвих відмінностей можна віднести розбіжності у стильовому оформленні критичних творів. Виступам М. Рудницького властивий розлогий, есеїстичний стиль, дотепи, гостра іронія. Афористичність, образність мовлення українського критика апелюють до емоцій читача, в той час, коли прозорий, лаконічний, поміркований стиль Дж. Орвелла налаштовує на розважливе, серйозне прочитання тексту.

«Висновки» репрезентують синтез одержаних результатів дослідження.

М. Рудницький і Дж. Орвелл були серед тих, хто прийняв виклик епохи, коли, за словами того ж таки Орвелла, на поверхню свідомості виходили політичні за своєю природою страхи, пристрасті і пріоритети, а соціально-політичні катаклізми початку ХХ століття призвели до формування владних систем, які поставили під загрозу не тільки розвиток культури, а й саме існування людства. Репрезентуючи різні національні культури, обидва митці, хоч і з різних, майже полярних, позицій, обстоювали ідеї гуманізму, свободи слова, творчості, поваги до людини.

Дж. Орвелл увійшов у літературу як виразник прагнень «трудового народу». Найважливішим призначенням літератури, на його думку, була боротьба з британською імперією та її колонізаторською політикою. Йдучи за своїми переконаннями, він поїхав в Іспанію. Участь у громадянській війні радикально змінила його світогляд. Переживши кризу ідей, письменник відмовився від будь-яких «smelly little orthodoxies» («брудних, дріб'язкових, фанатичних вірувань»). Він зосередився на «розвінчанні» тоталітарних ідей, імперського мислення, розкриваючи трагічні наслідки ілюзій «лівих» переконань. З цього моменту Ерік Артур Блер став Джорджем Орвеллом, феномен якого підштовхнув сучасників до усвідомлення катастрофічних наслідків авторитарних ідеологічних втручань у людське буття.

На перший погляд, ранні Дж. Орвелл і М. Рудницький мали б бути непримиренними антагоністами, бо останній впродовж усього творчого шляху боровся з політикою, що «захоплювала» літературу. Ліберально-естетичні доміанти у виступах письменника і критика відверто акцентовані до вересня 1939 року та приховані після 1945, вперто нагадували читачам, що нав'язування лише однієї точки зору, демонстративна перевага «ідеї над формою» призводить

до зубожіння мистецтва. Але й М. Рудницький пережив кризу ідей, пов'язану зі зміною суспільно-політичного середовища після приєднання Західної України до СРСР. Реакція письменника на ці процеси мала інший вияв: під загрозою фізичного знищення він пішов на компроміс із сумлінням і вдавано прийняв радянську ідеологію. Отже, історичні події, що позначилися на мистецьких та життєвих світоглядах обох митців, доводять взаємозв'язок світового літературного процесу на рівні художнього мислення, «колообігу» ідей, образів, форм. Це засвідчує і перший переклад повісті-притчі «Animal Farm» українською мовою у 1947 році. Рецепція українського перекладача згущує смислове навантаження назви твору. І. Чернятинський вивів з тексту у заголовок «Колгосп тварин» своєрідний концепт «колгосп», увиразнивши, за визнанням самого Дж. Орвелла, ідею його повісті сконцентрувати увагу реципієнтів на злочинності антилюдської системи сталінізму.

Після закінчення Другої світової війни Дж. Орвелл продовжував вважати, що основне призначення літератури – передавати читачеві конкретну ідею. Усі його твори безпосередньо чи опосередковано спрямовані проти тоталітаризму як суспільно-політичного явища. Британський письменник, живучи «ззовні» авторитарної держави, бачив ширші перспективи позалітературного контексту, відверто, часто демонстративно, декларував власні погляди, давав оцінки ідеологіям та владним системам фашизму і сталінізму. У той же час М. Рудницький обсервував тоталітаризм «зсередини», витворюючи художню дійсність максимально подібною до реальності, вкладаючи власні роздуми й спостереження в уста відомих діячів культури і мистецтва ХХ століття. Обидва митці осмислювали тоталітарний дискурс з різних позицій.

У літературному дискурсі М. Рудницького і Дж. Орвелла простежуються дві комунікативні стратегії творення (експліцитна та імпліцитна), котрі спрямовані на два типи читачів.

Умовний діалог письменників здійснювався у свідомості читачів через тексти їх творів, викликаючи різні переживання, скеровуючи реципієнта до сприйняття гуманістичних авторських ідей. Читач Дж. Орвелла переважно «масовий», експліцитний, а в М. Рудницького – і імпліцитний і експліцитний. Твори повоєнного періоду дають підстави стверджувати, що «масовий» читач українського письменника, як правило, експліцитний. Імпліцитний же адресат – це «інтелектуальний», досвідчений реципієнт, який на основі асоціативних та емоційних зв'язків розшифровує коди, що конструюють підтекст художньої мемуаристики.

Спосіб реалізації тоталітарного дискурсу підкреслює специфіку національної ментальності письменників. У художніх і публіцистичних творах ранній Дж. Орвелл чіткий у формулюванні думок, стриманий, але надто розлогий в авторських коментарях політичних ідей. Повоєнні ж тексти багаті на алегорії, іронію, рідше сарказм. Письменник вдається до алюзій, і залишається однозначним у висловлюваннях власних переконань, оцінках творчості сучасників та попередників. А у М. Рудницького до 1939 року статті сповнені гумору, дотепні, часом іронічні або й саркастичні, багаті на художні засоби, часто надмірно в'їдливі. Попри декларування

«безсвітоглядності» та свідомого уникання ідеологічної заангажованості, автор нав'язував читачам своє розуміння «європейської» літературної традиції та якості «високого мистецтва». Уже в радянський період М. Рудницький пробує писати відповідно до вимог соціалістичного реалізму. Ні його одноосібні публікації, ні написані у співавторстві (О. Беляєв «Під чужими прапорами») не відповідають читацьким запитам. Для некомпетентного реципієнта вони надто інформативні, для компетентного – не цікаві, бо позбавлені яскравої індивідуальності. «Справжній» М. Рудницький повертається до читачів у 50-х роках ХХ століття через художню мемуаристику. Так і не прийнявши авторитарну радянську ідеологію, письменник, захований за постатями відомих діячів культури і мистецтва ХХ століття, висловлює свої думки про суспільство, у якому змушений жити, про мистецтво, літературу тощо. М. Рудницький переносить акценти у підтекст, вдається до алегорій та вишуканих образів для того, щоб пережите й переосмислене потворне підкреслити, увиразнити прекрасним.

Порівняльно-типологічний аналіз літературно-критичної діяльності, а саме у цій царині обидва автори цілком зреалізувалися, дає підстави стверджувати, що М. Рудницький і Дж. Орвелл по-різному розуміли призначення літературного твору. Оцінюючи мистецькі явища своїх сучасників, вони звертали увагу насамперед на здатність авторів викликати у читача емоції, яких часом не може дати дійсність, психологічну переконливість характерів, композиційну стрункність, особливості художньої мови. Вибір письменників і творів для аналізу підтверджує, що М. Рудницький і Дж. Орвелл продовжували привертати увагу читачів до небезпек і загроз, що їх породжували авторитарні режими.

Літературно-критичні портрети українського й англійського митців мають спільні структурно-композиційні компоненти: творчий образ автора, контекстуальний огляд творчості, міркування про талант письменника і способи його реалізації, визначення жанрово-стильових доміант, аналіз окремих компонентів твору, загальні роздуми про місце портретованого у національній та світовій літературах. Однак засадничі постулати у критиків були різні. М. Рудницький вважав, що художній твір повинен відображати філософські та мистецькі ідеї свого часу, а Дж. Орвелл наполягав на відтворенні суспільно-історичної доби та ідей тієї епохи, коли був написаний твір.

Рецензії М. Рудницького і Дж. Орвелла різнилися насамперед адресатами. Михайло Рудницький писав для компетентного читача, оцінюючи твір з огляду на мистецьку довершеність, відповідність «європейській» естетичній традиції. Письменник вважав, що українська література нагально потребує удосконалення форм та оновлення тематики для органічного входження у європейський контекст високого мистецтва. Натомість Дж. Орвелл вважав, що у кожній національній літературі повинні бути твори, які відповідають запитам як елітарного, так і масового читача, а тому не все написане має відповідати зразкам «високого мистецтва».

Жанрове розмаїття рецензій багатше у М. Рудницького. З-під його пера виходили рецензії газетно-журнальні, компаративні, оглядові, з елементами есе і навіть рекламно-інформаційні. Дж. Орвелл послуговувався переважно газетно-журнальними та рекламно-інформаційними рецензіями, літературно-критичними есе, що були сповнені публіцистичним пафосом, розлогими міркуваннями автора на суспільно-політичні теми.

Отже, типологічні сходження та розбіжності у літературно-критичному доробку М. Рудницького та Дж. Орвелла зумовлені різним світоглядом, художнім методом та національною специфікою, та все ж «пізній» Орвелл дуже близький до «раннього» Рудницького.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Боднар О. І. Деформація особистості в умовах тоталітарної системи (на матеріалі роману Джорджа Оруелла «1984») / О. І. Боднар // Антропология літератури: комунікація, мова, тілесність. *Studia methodologica*. – Вип. 25. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 30–33.

2. Боднар О. І. Інтертекстуальність роману Дж. Оруелла «1984» / О. І. Боднар // Волинь філологічна: текст і контекст. Інтертекстуальність у системі художньо-філософського мислення: теоретичні й історико-літературні виміри : зб. наук. пр. – Вип. 7. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 29–34.

3. Боднар О. І. Внутрішній конфлікт особистості: психоаналітичний аспект (на матеріалі оповідання Дж. Оруелла «Вбивство слона») / О. І. Боднар // *Studia methodologica*. – Вип. 28. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 138–140.

4. Боднар О. І. Образ міста в поетичній системі роману Дж. Оруелла «1984» / О. І. Боднар // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство. – Вип. XXIII. – Ч. II. – Бердянськ : БДПУ, 2010. – С. 245–250.

5. Боднар О. И. Мирозренческая эволюция Дж. Оруэлла / О. И. Боднар // Вестник Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова. – Серия 5. Филология : Языкознание. Выпуск 10. Серия 6. Филология : Литературоведение. Выпуск 5. – Абакан : Издательство ГОУ ВПО «Хакасский государственный университет им. Н. Ф. Катанова», 2010. – С. 120–123.

6. Боднар О. І. Аллегорія як засіб зображення тоталітарного суспільства (на матеріалі повісті-притчі Дж. Оруелла «Колгосп тварин») / О. І. Боднар // Сучасні літературознавчі студії. Топос тварини як антропологічне дзеркало. Збірник наукових праць. – Вип. 8. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – С. 37–46.

7. Боднар О. І. Мистецтво проти ідеології як провідна ідея літературно-критичних виступів М. Рудницького і Дж. Оруелла / О. І. Боднар // Наукові записки Тернопільського національного

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія : Літературознавство. – Вип. 32. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – С. 228–232.

8. Боднар О. І. Особливості вживання епітетів для змалювання тоталітарної системи (на матеріалі повісті-притчі Дж. Оруелла «Animal Farm») / О. І. Боднар // Сучасні проблеми епітетології : збірник наукових праць. – Вип. 1. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – С. 72–80.

АНОТАЦІЯ

Боднар О. І. Художньо-публіцистичні візії тоталітаризму у творчості М. Рудницького та Дж. Орвелла: рецептивно-комунікативний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011.

У дисертації запропоновано огляд рецепції творчого доробку Дж. Орвелла та М. Рудницького їх сучасниками та науковцями кінця ХХ-початку ХХІ ст., досліджено особливості осмислення письменниками тоталітаризму, способи змалювання у художніх та літературно-критичних творах спротиву митців ідеологічній системі та викриття небезпек і загроз, що їх породжували авторитарні режими.

Ключові слова: тоталітаризм, рецепція, ідеологія, літературна критика, підтекст, іронія, алегорія, есе, літературно-критичний портрет, рецензія.

АННОТАЦИЯ

Боднар О. И. Художественно-публицистические визии тоталитаризма в творчестве М. Рудницкого и Дж. Оруэлла: рецептивно-коммуникативный аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2011.

В диссертации предложен обзор рецепции творчества Дж. Оруэлла и М. Рудницкого их современниками и учеными конца ХХ - начала ХХІ в., исследуются особенности осмысления писателями тоталитаризма, способы изображения в художественных и литературно-критических произведениях сопротивления писателей идеологической системе и изобличение опасностей и угроз, рожденных авторитарными режимами.

Ключевые слова: тоталитаризм, рецепция, идеология, литературная критика, подтекст, ирония, аллегория, эссе, литературно-критический портрет, рецензия

SUMMARY

Bodnar O.I. M. Rudnytskyi and G. Orwell's artistic-publicistic visions of totalitarianism: the receptive and communicative aspect. – Manuscript.

The thesis submitted for the fulfillment of Candidate Degree in Philology, speciality 10.01.05 – Comparative Literature. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. – Ternopil, 2012.

The thesis deals with the peculiarities of perception of totalitarianism in M. Rudnytskyi and G. Orwell's works of fiction and literary criticism. The paper investigates M. Rudnytskyi and G. Orwell's artistic development, highlights the process of moulding the guiding ideological and aesthetic principles in their works that had been influenced by both external – socio historical, and internal – culturological factors typical for Ukrainian and English literature. The author of the research points out that totalitarian ideology proved to be the determinant factor in authors' revision of their ideological and aesthetic views, in changing the worldview ideals and has led to considerable transformations within artistic paradigm.

One of the main points upon which much attention is to be drawn, is the fact that literary lives of M. Rudnytskyi and G. Orwell may be nominally split into two periods. Such partition is due to socio political events that have divided literary career of Ukrainian and English artists into two extremes, determined its content, stimulated shifts in artistic and life ideology, modified literary form of their works, changed artistic approaches and evaluative principles. Thus, before September 1939 M. Rudnytsky's form of self-realization lied mostly in the field of literary criticism, which has determined his place and role in history of Ukrainian literature as a talented liberalist critic, opposing all sorts of dogmatic superstructures, ideological biased evaluations and approaches to the artistic work, "art for art's sake" follower. However, the arrival of Soviet rule into Western Ukraine and immediate subjugation of the latter by Stalinist regime, forced M. Rudnytskyi to conform totalitarian ideology and deprive his aesthetic principles, which he had used to follow before.

The emergence of totalitarianism in the number of European countries brought evident changes to spiritual climate of the continent. G. Orwell's creative work has been dramatically altered by this external factor. As a result, major shifts have been occurred in his world outlook as well as in his evaluative approaches to a work of art, bringing main focus on its artistic values rather than on disclosing its political, social or economic merits.

The paper deals with the investigation of authors' horizons of expectations, dwells upon functional peculiarities of the implicit and explicit reader, dialogical relations of the author and the recipient on one hand, and that historical and cultural world which he/she is a part of, on the other. This will help to comprehend the artistic perception of totalitarianism in the works of M. Rudnytskyi and G. Orwell.

Artistic perception of totalitarianism in late fictional works of M. Rudnytskyi and G. Orwell is brought into sharper focus by application of the reception theory. The most characteristic feature of

Rudnytskyi's memoiristic works is their dual depiction and the presence of actual and latent content. On the other hand, G. Orwell's novel «1984» and parable story “Animal Farm” require active participation of the reader's conscience to interpret the content and comprehend the key points of the author. It is worth mentioning that in creation and conveying the underlying message, M. Rudnytskyi and G. Orwell applied different artistic devices and techniques. Along with content-addressable devices, Ukrainian author used lexical ones, widely applied antiphrasis, metaphors, metonymies, similes. While the main G. Orwell's instruments to generate figurative sense were merely content-addressable devices – he weaved the text accounting for the reader's historical experience and his/her cognizance, without them it is impossible to comprehend its latent content.

The paper investigates form, content, key functions, receptive paradigm, structural and compositional organization of M. Rudnytskyi and G. Orwell's works of literary criticism. The thesis analyzes typological similarities in the literary criticism of M. Rudnytskyi and G. Orwell, traces the characteristic features of their critical works, outlines a number of evaluative criteria to value the works of art. Both critics arrived at conclusion that art could prolong its existence as long as intellectual freedom, liberal atmosphere would foster the way to artistic self-realization. M. Rudnytskyi and G. Orwell had similar viewpoints toward the fact that an artistic work should be approached and treated in terms of art, admitted anti-bias approach correlative, cultivated comparative method in the works of literary criticism, propagated phenomenological reception of the work of art, discredited academic criticism its methodology and evaluative principles. The key point of M. Rudnytskyi and G. Orwell's artistic ideology was that the work of art should speak for and represent ideas and spirit of socio historical epoch that gave birth to it.

Key words: totalitarianism, reception, ideology, literary criticism, subtext, irony, allegory, essay, implicit/explicit reader, review.

Підписано до друку 16.01.2012 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times New Roman
Папір друк. Умов. друк. арк. 0,9.
Умовн. фарб. відб. 1,0. Друк RESO.
Наклад 100 прим. **Зам.№**

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. Кривоноса, 2. м. Тернопіль, 46027